

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 1 • (Haziran/June): 257-277

Türk Din Mûsikîsi Örnekleriyle Ses Egzersizleri ve Nüanslarına Dair Bir Deneme

*An Essay on Voice Exercises and Nuances with Examples of
Turkish Religious Music*

Mustafa Asım AKKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı
Türk Müziği Bölümü, Türk Din Musikisi Anasanat Dalı

Asst. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkish Music State

Conservatory, Department of Turkish Music, Turkish Religious Music Main Art

Ankara/Türkiye

mustafaasimakkus@aybu.edu.tr orcid.org/0000-0001-5327-6017

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 08.03.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 03.06.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

Atıf: Akkuş, Mustafa Asım. "Türk Din Mûsikîsi Örnekleriyle Ses Egzersizleri ve Nüanslarına Dair Bir Deneme". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (Haziran 2024), 257-277. <https://doi.org/10.52637/kiid.1448897>

Cite as: Akkuş, Mustafa Asım. "An Essay on Voice Exercises and Nuances with Examples of Turkish Religious Music". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/1 (June 2023), 257-277. <https://doi.org/10.52637/kiid.1448897>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Mustafa Asım AKKUŞ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Türk Din Mûsikîsi Örnekleriyle Ses Egzersizleri ve Nüanslarına Dair Bir Deneme

Öz

Mûsikî nağmelerin iletilmesinde sesi araç olarak kullanır. Hatta mûsikî, varlığını ses sayesinde idame ettirir. Sese nağmeyi ve melodiyi mûsikî ilave eder. Bu bağlamda mûsikî melodilerle bir ahenk sağlamayı amaçlar. Mûsikîde icra edilen sesin eğitimi olması gerekir. Bu vesileyle sesin eğitiminde egzersizlerin ve nüansların ders materyali olarak nasıl olabileceği ile ilgili bir deneme mahiyeti taşıyan bu araştırma, Türk din mûsikîsi ile sınırlandırılmıştır. Araştırma Türk din mûsikîsi özelinde çeşitli tespitler, örnekler ve egzersizler içermektedir. İlk olarak giriş bölümünde tarihsel açıdan meşk ve konservatuvar eğitim sistemlerinin tarihçesine değinilmiş, Dârü'l-Elhân'ın kuruluşundan bahsedilmiş ve ilk nota çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Devamında Cumhuriyet döneminde İstanbul Devlet Konservatuvarının kuruluşuna ve eğitim sistemindeki değişimine vurgu yapılmıştır. Akabinde birinci bölümde ses unsurlarına yer verilmiş, diyafram egzersizleri ve ses egzersizleri örneklendirilerek açıklanmıştır. İkinci bölümde ise icra unsurları olarak belirlediğimiz nüans çeşitleri, icra teknikleri, makam egzersizleri ve meşk başlıklarına yer verilmiştir. Eserleri okurken doğru sesin ve icranın perdeler ve baskı hakimiyetiyle alakalı olduğu düşünülerek Türk din mûsikîsinde sıklıkla kullanılan makamlardan bazıları olan Rast, Nikriz, Hicazkâr, Mâhur, Nevâ, Uşşak, Bayatî, Nihâvend, Sabâ, Çârgâh, Hüseyinî, Muhayyer, Karcıgar, Büselik, Hicaz, Şehnâz, Acem-aşiran, Segâh, Hüz zam, Bestenigâr ve Evc olmak üzere yirmi makamda egzersizler notaya alınmış ve çalışmada yer bulmuştur. Yapılan seyirlerin "ah" hecesi ile okunması sağlanmış ve notada belirtilmiştir. Bununla birlikte nüans terimlerinden çarpmalar, crescendo, decrescendo, glissando gibi kavramların icra esnasında kullanımı hakkında bilgi verilmiş ve Türk din mûsikîsi eserlerinde simgelerle nota üzerinde gösterilmiştir. Akabinde eser okurken dikkat edilmesi gereken icra tekniklerinden bahsedilmiş ve bunlar Türk din mûsikîsi eserlerinde nota üzerinde sembollerle gösterilmiştir. Bununla birlikte güfte-beste ve nağme uyumunun da ayrı bir önem ifade ettiği ve güftenin anlamına göre icradaki teknik hususlara dikkat edilmesi gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Devamında ses eğitiminde sesin gelişimi kadar telaffuzun da ayrı bir öneminin olduğu vurgulanmış ve bilhassa icra esnasında kelimelerin daha net bir şekilde anlaşılması için artikülasyonun önemine vurgu yapılmıştır. Araştırmanın devamında Türk din mûsikîsinin ses eğitiminde çokça istifade ettiği meşk sistemine değinilmiş, hoca-öğrenci ilişkisinin ses eğitimindeki pozitif etkisi üzerinde durulmuştur. Türk din mûsikîsi repertuarından sesin gelişimine katkı sağlayacak eserlerin içerisinde dikkat edilmesi gereken nüanslara da vurgu yapılmıştır. Türk din mûsikîsi repertuarından örnek olarak; rast makamında Taceddin Efendi'nin güftesi, Sebirci Hüseyin Efendi'nin bestesi: "Ey Güzellerden Güzel", hicaz makamında Yunus Emre'nin güftesi, bestesi meçhul: "Ah Nice Bir Uyursun Uyanmaz mısın?", ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin güftesi, Şehabettin Efendi'nin bestesi: "Buyruğun Tut Rahmanın", nikriz makamında Yunus Emre'nin güftesi, Ahmed Hatiboğlu'nun bestesi: "Hak Bir Gönül Verdi Bana", hicazkâr makamında Kenan Rifâî'nin güftesi, İzzettin Hümayi Elçioğlu'nun bestesi: "Bir Nokta İdim Kıldı Beni", uşşak makamında Yunus Emre'nin güftesi, Kemal Gürses'in bestesi: "Yâ Rabbenâ Yardım Eyle Kıyamette", nihâvend makamında Seyyid Nizamoğlu'nun güftesi, bestesi meçhul: "Bu Aşk Bir Bahr-i Ummandır", sabâ makamında Mehmet Oruç'un güftesi Tahir Karagöz'ün bestesi "Gel Seninle Gidelim", şehnâz makamında Ebubekir Kâni Efendi'nin güftesi, İzzettin Hümayi Elçioğlu'nun bestesi: "Gubar-ı Payine Almam", segâh makamında Niyazi Mısırî'nin güftesi, bestesi meçhul: "Tende Canım" eserleri bulunmaktadı. Bu eserlerde notanın üzerinde gösterilen nüansların uygulanması amacıyla okunan icra kayıtlarının linkleri dipnotlarda verilmiştir. Ayrıca Türk din mûsikîsi icrâkârlarının okumuş olduğu kayıtların linkleri de dipnotta verilmiştir. Bu linklerin, eğitsel açıdan nüansların uygulanabilmesi için bir referans olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Mûsikîsi, Ses Eğitimi, Nüans, Meşk, Repertuar.

An Essay on Voice Exercises and Nuances with Examples of Turkish Religious Music

Abstract

Music uses sound as a tool to convey melodies. In fact, music maintains its existence thanks to sound. Music adds tune and melody to the voice. In this context, music aims to provide harmony with melodies. The voice performed in music must be trained. On this occasion, this research, which is an experiment on how exercises and nuances in voice education can be used as course material, is limited to Turkish Religious Music. In the research, various findings, examples and exercises are included in Turkish Religious Music. First of all, in the introduction, the history of meshk and conservatory education systems is mentioned in historical terms, the establishment of Dârü'l-Elhân is mentioned and information is given about the first musical notes works. Subsequently, the establishment of the Istanbul State Conservatory in the Republican period and the changes in the education system are emphasized. Then, in the first chapter, sound elements are included, diaphragm exercises and voice exercises are explained with examples. In the second part, the titles of the nuance types, performance techniques, makam exercises and meşk titles that we have determined as performance elements are included. Considering that the correct voice and performance while reading the works is also related to the control of pitches and pressure, some of the makams frequently used in Turkish Religious Music are Rast, Nikriz, Hicazkâr, Mâhur, Nevâ, Uşşak, Bayâti, Nihâvend, Sabâ, Çargâh, Hüseyinî, Muhayyer, Karcıgar, exercises in twenty makams, including Bûselik, Hicaz, Şehnâz, Acemaşîran, Segâh, Hüz zam, Bestenigâr and Evc, were notated and included in the study. The performances were made to be read with the syllable "ah" and were stated in the notes. In addition, concepts such as collisions, crescendo, decrescendo, glissando, which are nuance terms, are included, information is given about their use during performance, and they are shown on the notes with symbols in Turkish Religious Music works. Subsequently, the performance techniques that should be taken into consideration while reading the work were mentioned and the sections mentioned in Turkish Religious Music works were shown with symbols on the notes. In addition, it was also emphasized that the harmony of lyrics, composition and tune is of particular importance and that technical issues in performance should be taken into consideration according to the meaning of the lyrics. It was further emphasized that pronunciation has a special importance in voice training as well as the development of the voice, and it was stated that articulation is important for a clearer understanding of the words, especially during performance. In the continuation of the research, the meshk system, which Turkish Religious Music makes use of in voice training, was mentioned and the positive effect of the teacher-student relationship in voice training was emphasized. The nuances that need to be taken into consideration in the works that will contribute to the development of the voice from the Turkish Religious Music repertoire are also emphasized. Examples from the Turkish Religious Music repertoire: Taceddin Efendi's lyrics in the rast mode, Sebilci Hüseyin Efendi's composition "O Beautiful among the Beauties", Yunus Emre's lyrics in the hicaz mode, the unknown composition "Ah Nice Bir Uyursun Uyanmazsın?", and Aziz Mahmud. Lyrics by Hüdâyî, composition by Şehabettin Efendi, "Buyruğun Tut Rahman", lyrics by Yunus Emre in the nikriz mode, composition by Ahmed Hatiboğlu, "Hak Bir Gönül Verdi Bana", lyrics by Kenan Rifâî in the mode of hicazkâr, composition by İzzettin Hümayi Elçioğlu "Bir Nokta Idim Kuldu Beni", lyrics by Yunus Emre in uşşak tone, composition by Kemal Gürses, "Yâ Rabbenâ Yardım Eyle Kiyamette", in nihâvend makam, lyrics by Seyyid Nizamoğlu, composition unknown, "This Love is a Bahr-i Ummandır", in saba tune Mehmet Oruç's lyrics, Tahir Karagöz's composition "Let's Go With You", Ebubekir Kâni Efendi's lyrics in the shehnâz maqam, İzzettin Hümayi Elçioğlu's composition "Gubar-ı Payine Almam", Niyazi Mısrî's lyrics in the segâh maqam, "Tende Canım", the composition of which is unknown " works are available. In these works, the links to the performance recordings that were read in order to apply the nuances shown on the notes are given in the footnotes. Additionally, links to the recordings read by Turkish Religious Music performers are given in the footnote. These links can serve as a reference for the application of nuances from an educational point of view.

Keywords: Turkish Religious Music, Voice Training, Nuance, Meshk, Repertoire.

Giriş

Ses, insanın doğadaki sesleri dinleyip anlamlandırıldığı, kendini ifade etme ve iletişim kurmada kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte insan kelimelerle seslerin arasında da bağ kurmuş ve mûsikî aracılığıyla da sesi etkili bir şekilde kullanmıştır. İnsanoglunun mûsikîye olan ilgisi mûsikînin gelişimini hızlandırmış, sesin teknik ve eğitim modellerinde de gelişimini beraberinde getirmiştir.¹

Türk-İslam Medeniyeti'nin ses eğitim modeli olarak mûsikîde meşk kullandığı bilinmektedir. Meşk sistemi, sesin ya da sazın öğretimi ve aktarımı açısından hoca tarafından talebeye kısım kısım ya da bütünsel olarak tekrar ve taklit üzerine kurulu bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.² Meşk geleneğinin çok eski yıllara dayandığı bilinse de bu geleneğin varlığına dair on altıncı yüzyılın ortalarından itibaren devamlılık arz eden belgeler dizisinin bulunduğu bilinmektedir.³ 1630'lu yıllardan itibaren "meşkhâne"⁴ denilen saraydaki özel bir odada faaliyet gösterildiği ve meşk eğitiminin yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam ettiği belirtilmiştir.⁵

Meşkhânelerin son dönemlerinde kurulan ilk resmî mûsikî mektebi olan Dârü'l-Elhân 1917 yılında kurulmuştur.⁶ Dârü'l-Elhân, nota yayımlayan ilk kurum olması açısından da önem arz etmektedir.⁷ Nota neşriyatıyla birlikte eserlerin gelecek nesillere aktarımı ve mevcut repertuarın yazıya geçirilmesi açısından Dârü'l-Elhân'ın önemli bir hizmet olduğu aşikârdır. Fakat meşk sisteminde hoca temelli bir eğitim hâkim iken notanın yaygınlaşmasıyla nota temelli bir eğitime geçilmiş, repertuarlar kayda alınırken üslup ve tavır çeşitliliğinin de silinmesi ve kaybolması sorunu ortaya çıkmıştır.⁸

Cumhuriyet döneminde 1926'dan 1975'e kadar devlet politikaları gereği elli yıl sürecek bir yasaklama dönemine girilmiş, Türk müziği eğitimi ve öğretimi yapılamamıştır.⁹ 1976 yılında İstanbul Devlet Konservatuarı kurulmuş, nota eğitim-öğretimde kullanılmaya başlanmıştır.

Konservatuvarlarda eserlerin yazıya yani notaya aktarılmasıyla eserlerin unutulması engellenmiştir. Fakat hafızalardaki eser sayısı da azalmıştır. Çünkü yazılı bir notanın olması bütün detayıyla eserin ezberlenmesi yerine okuyarak yani görsel olarak icrayı mümkün kılmıştır. Bu da esere hakimiyetin nota üzerinden olmasına, perde ve baskılar başta olmak üzere seyir ve geçki gibi icranın ana unsurlarında eksiklikler meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Fakat meşk, repertuarı hafızaya alırken müzik bilgisi (makam, usûl, form vb.) ve hocadan alınan kişisel üslup, yorum ve icra tavrını da iletirdi.¹⁰ Bu bağlamda İstanbul Devlet Konservatuarı'nda derslere giren Bekir Sıdkı Sezgin, Alaeddin Yavaşca gibi isimler meşk sisteminin yaşaması için derslerde meşk usûlünü uygulasa da konservatuvar eğitiminde geleneksel yöntemlerden farklı bir süreç işlediği belirtilmiştir.¹¹

¹ Nuran Acar, *Türkiye'de Ses Eğitiminin (Şan) Gelişimi ve Uzman Görüşleri ile Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 1.

² Cem Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 16.

³ Cem Behar, *Osmanlı/Türk Müsikîsinin Kısa Tarihi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 19.

⁴ Detaylı bilgi için bk. Cınuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsikîsi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 31.

⁵ Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, 16.

⁶ Nuri Özcan, "Dârülehan", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/518.

⁷ Detaylı ilgi için bk. Kubilay Kolukırık, *Türk Müzik Tarihinde Dârü'l-Elhan ve Dârü'l-Elhan Mecmuası* (Kırşehir: Barış Kitap, 2015).

⁸ Behar, *Osmanlı/Türk Müsikîsinin Kısa Tarihi*, 21.

⁹ Yalçın Tura, *Türk Musikîsinin Meseleleri* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1998), 48.

¹⁰ Neslihan Yerli Küçüktürk, *Meşk Sistemi ve Konservatuvar Eğitiminin Usta-Çırak İlişkisi Özelinde Üslup ve Tavır Açısından Karşılaştırmalı Analizi* (İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 17.

¹¹ Küçüktürk, *Meşk Sistemi ve Konservatuvar Eğitiminin Usta-Çırak İlişkisi Özelinde Üslup ve Tavır Açısından Karşılaştırmalı Analizi*, 18.

Günümüzde konservatuvarlardaki ses eğitimi sisteminde de eserin notası, icrada yön gösterici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin melodisinin usûl ile birlikte deşifresi ve güfte giydirilerek makamın özelliklerinin usûl ile birlikte icra edilmesi bir metodoloji olarak uygulanmaktadır. Eserin notası olmasından dolayı, hocanın eseri birkaç defa tekrar etmesi yeterli olmakta ve eserin daha hızlı geçilmesi sağlanmaktadır. Çünkü konservatuvarlarda ders saatinin sınırlı ve öğrencilerin sayıca fazlalığı sebebiyle birebir eğitim mümkün olamamakta ve nota sisteminin eğitimdeki işlevselliği önem arz etmektedir.¹² Fakat makamsal inceliklerin, baskıların nota üzerinden gereğince ifade edilemediği de temel bir sorun olarak ifade edilmektedir.¹³

Çalışmamda makam inceliklerinin seyir üzerinden, üslup ve tavrın ise nüanslar ve ses egzersizleri üzerinden notaya alınarak gösterilmesi, ve bu bağlamda Türk din mûsikîsi üslûbuna uygun bir icraya katkı sağlamak maksadıyla Türk din mûsikîsi eser örnekleri üzerinden nüans simgeleriyle tavrın nota üzerinde gösterilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1. Ses Unsurları

Türk müziği ses eğitiminde birçok unsur, eğitimin merhalelerini oluşturur. Bunlardan diyafram ve ses egzersizleri, ses eğitiminin icradan önceki merhalelerindedir. Bununla birlikte Türk müziği icracıları tarafından ses eğitimi için duruş, dil, damak koordinasyonu, rezonans kontrolü, nazal pozisyon ve haççere gibi ses unsurları da ayrıca önem arz etmektedir.¹⁴ Bu çalışmada diyafram ve ses egzersizleri unsurlarına değinilecektir.

1.1. Diyafram

Konuşabilme yetisi insanoğlunun en önemli hayat fonksiyonlarından birisidir. İnsan bu özelliğini nefes alabilme özelliğiyle gerçekleştirir. İnsanoğlu doğar doğmaz nefes alır ve ölümüne kadar nefes alıp verme faaliyeti devam eder. Günlük hayatta nefes almamızı sağlayan göğüs nefesidir. Göğüs nefesi, ses icracıları yani hânendeler tarafından nefes süresi kısa olması sebebiyle tercih edilmez. Bu sebeple daha uzun süre nefes kullanılacağı kaslardan ve zarlardan oluşan göğüs boşluğunun altında bulunan diyaframa ihtiyaç duyulur.¹⁵ Diyafram nefesi, eser icra etmek için gerekli olan nefesi, uzun ve daha düzenli şekilde kullanabilmeyi sağlar. Diyafram nefesini geliştirmek için nefes egzersizleri yapılmalıdır.

1.1.1. Diyafram Nefesi Çalışmaları

Diyafram ve nefes iş birliğini kurmaya yardımcı olan bu çalışmalar sayesinde diyafram aktif hale gelecek ve diyaframı kullanabilen icracılar daha uzun süre nefes tutabilme becerisine sahip olacaklardır. Aşağıda gösterilen küçük (s) harfi “zayıf” nefesi, büyük (S) harfi “orta” şiddetli nefesi, daha büyük olan (S) harfi ise “kuvvetli” sesi temsil etmektedir. “-” işareti ise kesik nefesi ifade etmektedir. “-” işareti olmayan egzersizlerde kesik nefes yerine uzun nefes yapılmaktadır:

1) s-s-s-s-s

2) S-S-S-S-S

3) S-S-S-S-S

¹² Hasan Hüseyin Poyraz, *Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej Dersinin Geleneksel Meşk Sistemi İle Uygulanabilirliğine Yönelik Eğitimci Görüşlerinin İncelenmesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 24.

¹³ Küçükçürk, *Meşk Sistemi ve Konservatuvar Eğitiminin Usta-Çırak İlişkisi Özelinde Üslup ve Tavrı Açısından Karşılaştırmalı Analizi*, 19. Ayrıca bk. Levent Kaya, *Ses Eğitimi Uygulamalarının Cami Görevlilerinin Ses Kullanma Becerilerine Etkileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

¹⁴ Tanım için bk. Ahmet Say, *Müzik Sözlüğü* (Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2002), 243.

¹⁵ Can Doğan, “Ses Eğitimi”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, ed. Ahmet Hakkı Turabi (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 136.

- 4) s-s-s-s-s-s-s-s-s-s
- 5) S-S-S-S-S-S-S-S-S-S
- 6) **S-S-S-S-S-S-S-S-S-S**
- 7) s-s-s-s-s-s-s-s-S-S-S-S
- 8) **S-S-S-S-S-S-S-S-S-S-s-s-s-s-s**
- 9) S-S-S-S-S-S-s-s-s-s-s-s-S-S-S-S
- 10) **ssssssssssssssssssssssssssssssss**
- 11) **SSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSS**
- 12) **SSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSS**
- 13) **SssssssssSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSS**
- 14) **SSSSSSSSSSSSSSSSSSSSssssssssssssss**
- 15) **SSSSSSSSSSSSSSssssssssssssSSSSSSSSSS**

1.2. Ses Egzersizleri

Ses ısıtma ve ses açma egzersizleri olarak yazılmış aşağıdaki notalar, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Görevlisi Murat Demirhan'ın ders notlarından istifade edilerek hazırlanmıştır.

Şekil 1. Ses Egzersizleri-1

The musical score consists of 12 numbered exercises, each on a single staff. The exercises are as follows:

- 1) RI YA RI YA RI YA
- 4) HAHAHAHAHAHAHAHAHAH HAH HAH HAH HAH HA HAH HAH HAH HA HAH HAH HA HA HAH HAH HA HA
- 6) HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HA HAH HA HAH HA HAH HA HAH HA HAH HA HAH
- 8) HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HA HAH HAH HAH HAH HAH HAH HAH HA
- 9) SI SU SA SI ME NE VI MON DI
- 11) DI YE DI YO DI YE DI YA DI YE DI YO DI YE DI YA
- 12) YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YAY YO

Şekil 2. Ses Egzersizleri-2

13
RO RO RO RO RO

14
SA SA

15
NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NA NAN NAN NAN NAN NAN

16
NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NAN NA A A

17
MAM MAM MAM MAM MAM MAM MAM

18
MAM MAM MAM MAM MAM MAM MAM TEN NA DIR NA

19
TEN NA DIR TEN

2. İcra Unsurları

İcra unsurları, eserin üslup ve tavra göre okunmasını sağlayan unsurlardır. Bunlardan bazıları olan nüanslar, icra teknikleri, makamsal egzersizler ve meşk çalışmamızda yer vereceğimiz unsurlardır.

2.1. Nüans ve Çeşitleri

Klasik Türk müsîkîsi başta olmak üzere Türk din müsîkîsinde de icralarda nüanslar kullanılmaktadır. İcra süsleyen nüanslar, eserin tavır ve üslup açısından olgunlaşmasına da yardımcı olur. Nüans tanım olarak; sesin kulağımızda kuvvetlilik ve zayıflık bakımından yaptığı etki olarak ifade edilmektedir.¹⁶ Bu terimler Batı müziği terimi olarak karşımıza çıksa da Türk müsîkîsi icralarında da kullanılmaktadır:¹⁷

- *Piano: Yumuşak ve hafif
- *Pianissimo: Piyanodan daha hafif
- *Forte: Kuvvetli ve parlak
- *Fortissimo: Forteden daha kuvvetli
- *Mezzo-Forte: Orta kuvvette

*Çarpma: Nota yazılarında küçük yazılan süsleme notasıdır. Geleneksel üslupla hocadan meşk edilerek günümüze ulaşan çarpma tekniğinin en çok kullanılan çeşidi, kendinden sonraki notanın değerini alarak yapılan çarpma çeşididir.¹⁸ Değerini kendinden

¹⁶ Feridun Darbaz, *Türk ve Batı Müziği* (İstanbul: Musiki Kültür Derneği Yayınları, 1973), 176.

¹⁷ Küçüktürk, *Meşk Sistemi ve Konservatuvar Eğitiminin Usta-Çıracak İlişkisi Özelinde Üslup ve Tavır Açısından Karşılaştırmalı Analizi*, 34.

¹⁸ Nuran Ayaz vd., "Türk Makam Müziğinde Süsleme Elemanlarının Kullanımının Ses Eğitiminde Uygulanabilirliği", *Ulakbilge* 6/31 (2005), 1690.

önceki notadan alan çarpma çeşidinde ise asıl nota vurgulu, çarpma notası zayıf zamanda icra edilir.¹⁹ Çarpmanın süresi bağlı olduğu notayı aşmaz.²⁰

*Crescendo (Kuvvetlendirme): Sesi gittikçe çoğaltarak, kuvvetlendirmektir. Eser icralarında tiz meyanlarda kulağı tirmalamaması için daha çok kullanılır. Crescendo “<” sembolüyle gösterilir.

*Decrescendo (Kısma): Sesi gittikçe azaltmak, hafifletmek anlamına gelir. Decrescendo “>” sembolüyle gösterilir.

*Trilla (Titretim): Bir sesi yarım veya tam ses çok hızlı şekilde titretmektir. Trilla ifadesi “tr” şeklinde yazılmaktadır. Genelde ikilik ve birlik notalarda karşımıza çıkmaktadır.

*Glissando: İcra anında iki perde arasında kayarak okuma anlamına gelmektedir. Daha çok saz aletlerinin uyguladığı bu terimi ses ve perde hâkimiyeti kuvvetli icrakârlar da uygulamaktadır.²¹ Aşağıdaki notalarda “gl” olarak gösterilmiştir.

Bununla birlikte Türk müziğinde icra anında vibrato, rubato, fortamento, staccato vb. kavramlar da süsleme tekniği olarak kullanılmaktadır.²² Fakat çalışmamızda daha çok Türk din mûsikisinde sıklıkla rastladığımız nüanslara yer verilmiştir.

Aşağıda seçilen eserlerin notasyonlarında bu nüansların yer aldığı bölümler yukarıda ifade edilen şekillerle gösterilmiş ve eserlerin kayıtları link olarak dipnotlarda verilmiştir. Her icracının farklı bir çarpma tekniğinin bulunması durumu göze alınarak karşılaştırma yapılması için Türk din mûsikîsi icrakârlarından bazılarının aşağıdaki eserlerle ilgili icra kayıtları da link olarak dipnotta verilmiştir:

Şekil 3. Rast İlahi (Ey Güzellerden Güzel)-1²³

Usûl: Devr-i Hindi Beste: Hüseyin Sebîlci
Güfte: Taceddin Efendi

Ey gü zel ler den gü zel rû
hum Re sù li kib ri ya
Has ta gön lü me na zar kl
İ s mi ni an mak la da im
kal bi me sen sin de va
her gö nül bu lur sa fa

¹⁹ Nesibe Özgül Özbilen, *Fasıl şarkıcılığı açısından Türk makam müziğinde süslemeler* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2007), 13.

²⁰ Sami Dural, *Türk Musikîsi Meşk Geleneğinde Bir İcra; Hafız Sami* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), xii.

²¹ Detaylı bilgi için bk. Ayşe Meral Töreyn, *Ses Eğitiminde Metot ve Uygulama* (Ankara: Akademisyen Yayıncılık, 2021), 175-194.

²² Göknil Bışak Özdemir, *Sözlü Türk Müziği'nde Yorum* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2013), 23-32.

²³ Asım Akkuş, “Ey Güzellerden Güzel (Rast İlahi)”, Youtube (05 Nisan 2024). Rufai Fm, “Ey Güzellerden Güzel Hu Ahmet özhan”, Youtube (25 Kasım 2012).

Şekil 4. Rast İlahi (Ey Güzellerden Güzeli)-2

Der di me der man o lan an
cak ce ma lin nu ru dur

Şekil 5. Uşşak İlahi (Ya Rabbena)²⁴

Usül:Düyek

Beste:Kemal Gürses
Güfte:Yunus Emre

Ya Rab be na ya Rab be na yar dım ey le kı ya met de
Vağ fir le na zü nü be na yar dım ey le kı ya met de
Şu dün ya da yok dur ve fa ge len çe ker cev rü ce fa
Ey Hak ha bi bi Mus ta fa yar dım ey le kı ya met de

Şekil 6. Sabâ İlahi (Gel Seninle Gidelim)²⁵⁻¹

Usül:Düyek

Beste:Tahir Karagöz
Güfte:Mehmet Oruç

Gel se nin le gi de lim
yü rü mev la ya mev la ya
Vus la ta se yi re de lim
U la şa lım rah me te

²⁴ Asım Akkuş, "Ya Rabbena Yardım Eyle (Uşşak İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024).

²⁵ Asım Akkuş, "Gel Seninle Gidelim (Saba İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024), Diyanet Tv, "Gel Seninle Gidelim Yürü Mevlâya & Ağla Gözüm Ağla Gülmezem Gayrı - Doç. Dr. Fatih Koca", Youtube (21 Kasım 2022).

Şekil 7. Sabâ İlahi (Gel Seninle Gidelim)-2

yü rü mev la ya mev la ya
yü rü mev la ya mev la ya

Vus la ta se yi re de lim yü rü mev la
U la şa hm rah me te yü rü mev la

ya mev la ya
ya mev la ya

ve da e de lim gaf le te ve da e de lim

gaf le te sa rı la hm Mu ham me de

Şekil 8. Hicaz İlahi (Ah Nice Bir Uyursun)²⁶

Usül:Sofyan

Güfte:Yunus Emre
Beste:Anonim

Ah ni ce bir u yur sun u yan maz mı
Çağ rı şır del lal lar i nan maz mı

sın Gök tü ker van kal dın dağ lar
sın

ba şın da Al lah Al lah da

²⁶ Asım Akkuş, "Ah Nice Bir Uyursun (Hicaz İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024), Necip Fazıl Günaydın, "Bekir Sıtkı Sezgin - Göçtü Kervan Kaldık Dağlar Başında", Youtube (22 Kasım 2019).

Şekil 9. Hicaz İlahi (Buyruğun Tut Rahmanı)²⁷⁻¹⁻

Usül:Sofyan

Beste:Şehabettin Efendi
Güfte:Aziz Mahmud Hüdayi

Buy ru ğun tut Rah ma nın tev hi de gel

1. 2.

tev hi de tev hi de

6

Ta ze len sin i ma nın

8

tev hi de gel tev hi de

10

Hak La i la he il lal lah

AKKUŞ

Şekil 10. Nihavend İlahi (Bu Aşk Bir Bahri Ummandır)²⁸⁻¹

Usül:Düyek

Beste:Meçhul
Güfte:Seyyid Nizamoğlu

Bu aşk bir bah ri um man dır

3

Bu aşk bir bah ri um man dır

5

Bu na had dü ke nar ol maz

²⁷ Asım Akkuş, "Buyruğun Tut Rahmanı (Hicaz İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024), Uzelli, "Buyruğun Tut Rahmanı - Kani Karaca (İlahiler ve Kasideler Albümü)", Youtube (20 Haziran 2019).

²⁸ Asım Akkuş "Bu Aşk Bir Bahri Ummandır (Nihavend İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024), Poll Production, "Sami Özer - Bu Aşk Bir Bahri Ummandır (Official Audio)", Youtube (13 Haziran 2016).

Şekil 11. Nihavend İlahi (Bu Aşk Bir Bahri Ummandır)-2

Bu na had dü ke nar ol maz

Şekil 12. Segâh İlahi (Tende Cânım)-1-²⁹

Usûl:Sofyan

Beste:Diğer Dalkılıç
Güfte:Niyazi Mısıri Hz.

Ten de câ nım can da ca na nım dır Al lah

Hû di yen Hû di yen Dil de sır rım

sır da süb ha nım dır Al lah Hû di yen

Dil de sır rım sır da süb ha nım dır Al lah

Hû di yen

Şekil 13. Nikriz İlahi (Hak Bir Gönül Verdi Bana)-1³⁰

Usûl:Sofyan

Beste:Ahmet Hatipoğlu
Güfte:Yunus Emre

Hak bir gö nül ver di ba na ha de me den hay ran o lur

Bir dem ge lir şa dan o lur Bir dem ge lir gir yan o lur

²⁹ Asım Akkuş, "Tende Canım Canda Cananım (Segah İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024).

³⁰ Asım Akkuş, "Hak Bir Gönül Verdi Bana (Nikriz İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024), İlahi Sesler, "Fatih Koca - Hak Bir Gönül Verdi Bana (Nikriz) (Lâ Mekân)", Youtube (23 Eylül 2018).

Şekil 14. Nikriz İlahi (Hak Bir Gönül Verdi Bana)-2

Usûl:Sofyan

Beste:Ahmet Hatipoğlu
Güfte:Yunus Emre

Hak bir gö nül ver di ba na ha de me den hay ran o lur

Bir dem ge lir şa dan o lur Bir dem ge lir gir yan o lur

Bir dem sa na sın kış gi bi şol zem he ri ol muş gi bi

Bir dem be şa ret ten do ğar hoş ba ği le bos tan o lur

Hey Hey

hoş ba ği le bos tan o lur Dost

Şekil 15. Şehnaz İlahi (Gubar-ı Pâyine Almam)-1³¹

Usûl:Düyek

Beste:İzzeddin Hümayi
Güfte:Ebubekir Kâni Efendi

Gu bâ rı pâ yi ne al mam ci ha nı ya

Re sul Al lah lah

³¹ Asım Akkuş, "Gubâr-ı Payine Almam (Şehnaz İlahi)", Youtube (05 Nisan 2024), İlahi Sesler, "Gubar-ı Payine Almam Cihani / Ramazan Manisi / On Kerre Demedim Mi Sana", Youtube (06 Aralık 2015).

Şekil 16. Şehnaz İlâhi (Gubar-ı Pâyine Almam)-2

Re sul Al lah lah

Değiş mem mu yi ne heft a sü ma ni ya
Değiş ti hab be ye ba ğı ci na ni ya

Re sul Al lah lah
Re sul Al lah lah

Du yun ca mak de mi yun teş ri

fin A dem sul bi pâ kin den

Şekil 17. Hicazkâr İlâhi (Bir Nokta İdim)³²

Usûl:Sofyan

Beste:İzzeddin Hümâyi
Güfte:Kenan Rifâi

Bir nok ta i dim kıl di be ni ka me ti Tu ba

Giy dir di e lif ten be ni ta ya ye o Mev la
Rab bim be ni kıl di u lu bir Ka be i Ul ya

A yan da i ken giz li ce bir gev he ri yek ta

2.2. İcra Teknikleri

Bir icra esnasında sadece perde hâkimiyeti ve seslerin düzgün kullanımı yeterli değildir. Bununla birlikte eserin güftesi ile bestesi arasındaki ilişkilerin de telaffuzunu yansıması gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıda icra esnasında dikkat edilmesi gereken hususları içeren maddeler yer almaktadır:

- 1) Bir kelime ya da ulama yoluyla birleşmiş kelimeler bütünü veya tamlama bazen de cümle tek nefeste icra edilir.

³² Asım Akkuş, "Bir Nokta İdim (Hicazkâr İlâhi)", Youtube (05 Nisan 2024), Mona Müzik, "Ahmet Özhan - Bir Nokta İdim", Youtube (25 Ekim 2017).

Şekil 18. Gelin Ey Aşıklar

Şekil 19. Gubar-ı Pâyine Almam

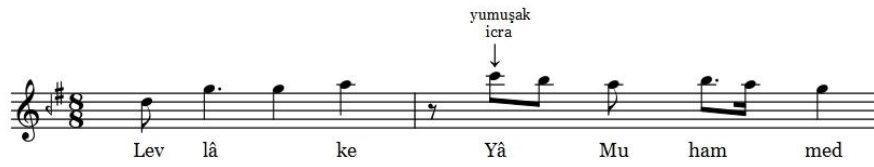
2) Tekrar edilen bölümler her tekrarda nüans değiştirilerek icra edilmelidir.

Şekil 20. Gül Yüzünü

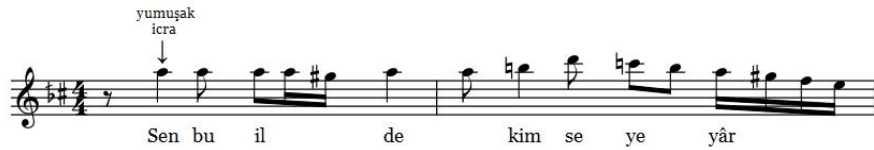
3) Pest notalardan tiz notalara geçişte ya da tersi durumlarda pestleşme ve tizleşme hissiyatını vermeden yumuşak icra yapılmalıdır.

Şekil 21. Doğmazdı Kalbe İman

4) Tiz meyanlarda meyanın başlangıç notası oldukça yumuşak ve kontrollü icra edilmelidir.

Şekil 22. Ey Garip Bülbül Diyarın

5) Güftede bulunan bazı kelimeler dramatize edilmelidir.

Şekil 23. Ey Bizim Allah'ımız

Af fey le gü na hı mız Rab bim
bi zi riis vay ey le me me

6) Artikülyasyona yani icradaki diksiyona riâyet etmek gerekir. Örneğin ünsüz benzeşmesi (sertleşmesi) icrada uygulanmamalıdır.

Şekil 24. Ben Bu Yolu Bilmez İdim

Ben bu yo lu bil mez i dim aşk gön lü me düş dü gi der

2.3. Makam Egzersizleri

Türk mûsikîsinin doğru icralarının en önemli faktörlerinden birisi de perde ve baskıların sağlamlığıdır. Bu sağlamlığı sağlamak için makama hâkimiyet ve perde ve baskıların doğru olması gerekmektedir. Makamların seyirlerinin iyi bilinmesi perdelerin sağlamlığını da sağlamaktadır. Bu sebeple yapılan çalışma vesilesiyle sık kullanılan yirmi makamdan "ah" ifadesiyle notalandırılan melodiler hazırlanmış, notaların sese hâkimiyet kurmaya yardımcı olması amaçlanmıştır.

Şekil 25. Makam Egzersizleri-1

RAST
AH... AH AH AH
5 NIKRİZ
AH... AH AH AH
9 SÜZİNAK
AH... AH AH AH
13 HİCAZKÂR
AH... AH AH AH
17 MÂHUR
AH... AH AH AH

Şekil 26. Makam Egzersizleri-2

NEVA
21 AH... AH AH AH

UŞŞAK
25 AH... AH AH AH

BAYATİ
29 AH... AH AH AH

NİHAVENT
33 AH... AH AH AH

SABA
37 AH... AH AH AH

ÇARGAH
41 AH... AH AH AH

HÜSEYİNİ
45 AH... AH AH AH

MUHAYYER
49 AH... AH AH AH

KARCIĞAR
53 AH... AH AH AH

BUSELİK
57 AH... AH AH AH

HİCAZ
61 AH... AH AH AH

ŞEHNAZ
65 AH... AH AH AH

Şekil 27. Makam Egzersizleri-3

69 ACEMAŞİRAN
AH... AH AH AH

73 SEGÂH
AH... AH AH AH

77 HÜZZAM
AH... AH AH AH

81 BESTENİGAR
AH... AH AH AH

85 EVİÇ
AH... AH AH AH

2.4. Meşk

Meşk sistemi, hoca-talebe ilişkisi olarak da ifade ettiğimiz hocanın öğrenciye defalarca tekrar ettirerek öğrettiği bir geleneksel metoddur.³³ Rahle-i tedris olarak da nitelendirilen bu sistem, ses eğitiminde de yüzyıllardır kullanılmıştır. Bilhassa tavır açısından birçok müsişinas, hocalarının geleneğini devam ettirmiş ve bu gelenek silsile olarak günümüze kadar devam edegelmiştir. Silsile olarak günümüze kadar ulaşması bu sistemin tutarlılığını da ortaya koymaktadır.³⁴ Meşk sistemi vesilesiyle birçok talebe, hocalarından eser geçme imkânı bulmuş, besteleri hafızaya almakla birlikte eserlerin içerisindeki perde-baskı hakimiyeti ve geçkiler vesilesiyle makamlara olan vukûfiyetlerini geliştirmişlerdir. Hoca ile birlikte eserlerin tatbikatının yapılması sebebiyle repertuar artmakta, eserler sağlama ve bu bağlamda meşk, icra kalitesinde önemli rol oynamaktadır. Cem Behar, meşki tanımlarken; eser repertuarlarının geleceğe taşınmasında nesiller boyu aktarımının sağlanmış olduğunu vurgulamaktadır.³⁵ Sesin eğitildiği, maziden âtiye bir köprü vazifesi olarak gördüğümüz meşk birçok meşhur icrâkârın icraları vesilesiyle de ortaya konulmuştur. Örneğin Bekir Sıdkı Sezgin, Kâni Karaca gibi isimler meşk silsilesinden yetişmiş önemli isimler arasında yer almaktadır. Türk din müsişisi'nin önemli icrâkârları sayılan bu isimler ve benzerleri, hocalarının üslup ve tavırlarından yararlanmış, icralarına bu tavır ve üslupları da yansıtılmışlardır. Yukarıdaki bölümlerde bahsi geçen nüansların kullanımı, talebelerin hocalarının icralarındaki kullanım biçimini esas alarak gerçekleştirmiş, meşk silsilesinde o silsilenin tavrının ve söyleyiş tarzının şekillenmesine katkı sağlamıştır denilebilir. Bu durum meşkin ayrı bir güçlü özelliğini ortaya koymaktadır. Bütün zikredilen hususlar neticesinde meşk sisteminin bir tavra hizmet etme, geleneği devam ettirme ve Türk müsişisinin unutulmamasını sağlama konusunda önemli bir görev üstlendiği kanaatindeyim.

³³ Lokman Öztürk, *Ney'deki Perde Baskı Karakterlerinin Tespiti ve Yorumlanması -Meşk Silsilesi Özelinde-* (Ankara: Eğitim Kitabevi, 2022), 19.

³⁴ Hatice Doğan Sevinç, *Meşk Sistemi Bağlamında Taksim Formunda Üslûb Üzerine Bir Çalışma* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2012), 4.

³⁵ Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, 14.

Sonuç

Yapılan bu araştırma neticesinde konservatuvarların kurulmasından itibaren meşk sistemi eğitiminin temel kaideleri esas alınarak nota üzerinden egzersizler ve icra esnasındaki nüansların gösterimi yapılmıştır. Ezberleme ve taklit üzerine kurulmuş eğitim modeline sahip meşk; tavır, üslup ve repertuar açısından önemli bir sistem olarak karşımıza çıkmakta ve mûsikî nazariyatını da eser üzerinden öğretmek için sağladığı bilinmektedir. Ses, nefes eğitimi egzersizleri konusunda pedagojik açıdan eksikliklerin olduğu da görülmekte, yapılan bu çalışmanın çeşitlendirilmesi ile bu eksikliklerin daha da azalacağı umulmakta ve bu çalışmanın Türk din mûsikîsi eğitiminde ders materyali olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir. Çalışma ile elde edilen sonuçlar şunlardır;

1) Nota üzerinde sadece melodilerin değil nüansların da gösterilmesiyle nota üzerinden icrâ tekniklerinin gösteriminin imkan dâhilinde olduğu anlaşılmaktadır.

2) Bu çalışmada notasyonu yapılan ses açma egzersizleri sayesinde sesin açılması ve ısınmasının mümkün olabileceği görülmüştür.

3) Sık kullanılan makamlardan olan rast, nikriz, hicazkar, mahur, neva, uşşak, bayati, nihavend, saba, çargah, hüseyini, muhayyer, karcıgar, buselik, hicaz, şehnaz, acemaşiran, segah, hüzzam, bestenigar ve evc seyirlerden farklı melodik alt yapılar oluşturularak notasyonunun yapılmasıyla makama ve perdelere hakimiyetin sağlandığı gözlemlenmiştir.

4) Türk din mûsikîsi repertuarlarından rast, nihavend, şehnaz, saba, hicaz, uşşak, hicazkar, nikriz ve segah makamlarından seçilmiş olan ilahilerin notası düzenlenerek yeniden alınmış ve nüanslar nota üzerinde şekillerle Türk din mûsikîsi üslûbuna göre temellendirilerek gösterilmiş ve bu eserlerin notada gösterilen nüanslara göre çalışılırsa tavır ve üslûba uygun icraya daha yatkın olunacağı düşünülmüştür.

5) Yapılan çalışmanın meşk sistemine alternatif çalışma olarak değil, aksine konservatuvarlardaki ses eğitimi derslerinde meşk sisteminin makam, usûl, form vb. unsurlarını besleyen bir ders materyali mahiyeti taşıdığı söylenilebilir.

6) Bu çalışmanın Klasik Türk mûsikîsi ve Türk halk mûsikîsi bölümlerinde de yapılabileceği görülmekte ve tavsiye edilmektedir.

7) Yapılan bu çalışmanın iyi bir icra için yeterli olmadığı, bununla birlikte nazarı birikimin gerekli olduğu da ifade edilmelidir.

8) Yapılan bu çalışmadaki eser ve egzersiz örneklerinin çeşitlendirilebileceği ve farklı eserlerin daha farklı nüans çeşitliliğine vesile olacağı düşünülmektedir.

9) Eserin icrasında melodiyle birlikte güftesinin de önemli olduğu anlaşılmış ve icra tekniklerinde güfte-beste ilişkisinin eserin belirleyici özelliklerinden olduğu ifade edilmiştir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declares that have no competing interests.

Kaynakça

- Acar, Nuran. *Türkiye’de ses eğitiminin (Şan) gelişimi ve uzman görüşleri ile değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Behar, Cem. *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Behar, Cem. *Osmanlı/Türk Müzikisinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Bişak Özdemir, Göknil. *Sözlü Türk Müziği’nde Yorum*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2013.
- Darbaz, Feridun. *Türk ve Batı Müziği*. İstanbul: Musiki Kültür Derneği Yayınları, 1973.
- Doğan, Can. “Ses Eğitimi”. *Türk Din Müzikleri El Kitabı*. ed. Ahmet Hakkı Turabi. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Dural, Sami. *Türk Musikisi Meşk Geleneğinde Bir İcra; Hafız Sami*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kaya, Levent. *Ses Eğitimi Uygulamalarının Cami Görevlilerinin Ses Kullanma Becerilerine Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kolukırık, Kubilay. *Türk Müzik Tarihinde Dârü’l-Elhan ve Dârü’l-Elhan Mecmuası*. Kırşehir: Barış Kitap, 2015.
- Küçük Türk, Neslihan Yerli. *Meşk Sistemi ve Konservatuvar Eğitiminin Usta-Çırak İlişkisi Özelinde Üslup ve Tavrı Açısından Karşılaştırmalı Analizi*. İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Nuran Ayaz vd. “Türk Makam Müziğinde Süsleme Elemanlarının Kullanımının Ses Eğitiminde Uygulanabilirliği”. *Ulakbilge* 6/31 (2005),
- Özbilen, Nesibe Özgül. *Fasıl Şarkıcılığı Açısından Türk Makam Müziğinde Süslemeler*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2007.
- Özcan, Nuri. “Dârülelhan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öztürk, Lokman. *Ney’deki Perde Baskı Karakterlerinin Tespiti ve Yorumlanması -Meşk Silslesi Özelinde-*. Ankara: Eğitim Kitabevi, 2022.
- Poyraz, Hasan Hüseyin. *Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej Dersinin Geleneksel Meşk Sistemi İle Uygulanabilirliğine Yönelik Eğitimci Görüşlerinin İncelenmesi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Say, Ahmet. *Müzik Sözlüğü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2002.
- Sevinç, Hatice Doğan. *Meşk Sistemi Bağlamında Taksim Formunda Üslûb Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2012.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Osmanlı Dönemi Türk Müzikleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Töreyn, Ayşe Meral. *Ses Eğitiminde Metot ve Uygulama*. Ankara: Akademisyen Yayıncılık, 2021. <https://doi.org/10.37609/akya.400>
- Tura, Yalçın. *Türk Musikisinin Meseleleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1998.
- Akkuş, Asım. “Ey Güzellerden Güzel (Rast İlahi)”. YouTube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/oYF5LdV9KcY?si=k2s358Vm5d5NejpB>
- Rufai Fm. “Ey Güzellerden Güzel Hu Ahmet Özhan”. YouTube. Yayın Tarihi 25 Kasım 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=7rHnztnvNhg>
- Akkuş, Asım. “Ya Rabbena Yardım Eyle (Uşşak İlahi)”. YouTube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/GDpZqpN8gL4?si=WdraoZUEqbkWj4Wb>
- Akkuş, Asım. “Gel Seninle Gidelim (Saba İlahi)”. YouTube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/ZSGRkcDTWXM?si=eQ7SooMVLrZ8yycsY>
- Diyanet Tv. “Gel Seninle Gidelim Yürü Mevlâya & Ağla Gözüm Ağla Gülmezem Gayrı-Doç. Dr. Fatih Koca”. YouTube. Yayın Tarihi 21 Kasım 2022. https://www.youtube.com/watch?v=FRa7IoO_7qc
- Akkuş, Asım. “Ah Nice Bir Uyursun (Hicaz İlahi)”. YouTube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/7vje1uZtiPs?si=Sug4EtiX9r89Yf8h>

- Günaydın," Necip Fazıl. Bekir Sıtkı Sezgin - Göçtü Kervan Kaldık Dağlar Başında". YouTube. Yayın Tarihi 22 Kasım 2019. <https://youtu.be/E8yoJGGpRQc?si=ZPmSQmGMu9q1pV-Y>
- Akkuş, Asım. "Buyruğun Tut Rahmanın (Hicaz İlahi)". YouTube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. https://youtu.be/B_5SxzkKqAM?si=-UKfecHAI_WibPmC
- Uzelli, "Buyruğun Tut Rahmanı - Kani Karaca (İlahiler ve Kasideler Albümü)". Youtube. Yayın Tarihi 20 Haziran 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=SK78vmsJR4o>
- Asım Akkuş, "Bu Aşk Bir Bahri Ummandır (Nihavend İlahi)". Youtube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtube.com/shorts/7jCoiBw1Uyo?si=pCRqXMYOW9XLqNw8>
- Poll Production, "Sami Özer - Bu Aşk Bir Bahri Ummandır (Official Audio)". Youtube. Yayın Tarihi 13 Haziran 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=0uR6f8XnwPw>
- Asım Akkuş, "Tende Canım Canda Cananım (Segah İlahi)". Youtube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtube.com/shorts/DjZZC77-jUw?si=Wehtwf1yNofd4BGS>
- Asım Akkuş, "Hak Bir Gönül Verdi Bana (Nikriz İlahi)". Youtube. Yayın Tarihi 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/DQ0IGibrte4?si=2KELWvUStGntzpd9>
- İlahi Sesler, "Fatih Koca - Hak Bir Gönül Verdi Bana (Nikriz) (Lâ Mekân)". Youtube. Yayın Tarihi 23 Eylül 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=euGvpbbYmAA>
- Asım Akkuş, "Gubâr-ı Payine Almam (Şehnaz İlahi)". Youtube. Yayın Tarihi. 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/IN8Cy3YjOql?si=fUiDyChJ- Lcu3vI>
- İlahi Sesler, "Gubar-ı Payine Almam Cihanı / Ramazan Manisi / On Kerre Demedim Mi Sana". Youtube. Yayın Tarihi 06 Aralık 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=GtGufippQx8>
- Asım Akkuş, "Bir Nokta İdim (Hicazkâr İlahi)". Youtube. Yayın Tarihi. 05 Nisan 2024. <https://youtu.be/fEMnMbOiOmw?si=XehSebCFardAADJw>
- Mona Müzik, "Ahmet Özhan - Bir Nokta İdim". Youtube. Yayın Tarihi. 25 Ekim 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=cUwh6KExoy0>